

АКАДЕМІК М.СУМЦОВ ТА ЕТНОГРАФІЧНЕ МУЗЕЙНИЦТВО В СЛОБІДСЬКІЙ УКРАЇНІ

Початок етнографічному музейництву на Слобожанщині був покладений заснуванням у 1904 році Етнографічного музею Харківського історико-філологічного товариства — "одного з перших суто етнографічних музейних осередків на Україні" (1, 47).

Ідея створення музею була висунута Миколою Федоровичем Сумцовим під час підготовки етнографічної виставки XII Археологічного з'їзду, що відбувся 1902 року (2, 29).

Він же взяв на себе безпосереднє облаштування музейного приміщення, упорядкування фондів та розподілення й підготовку експозиційного матеріалу вже буди директором цього закладу (3, 5—8).

На той час музейна справа була для Миколи Федоровича не новою, перед тим він близько року (1884—1886) був директором Музею красних мистецтв при Харківському університеті (4, 53—63; 5, 67); до 1900 року — членом музейної комісії (6, 6), допомагав організувати в міському Пушкінському училищі музей навчальних посібників і картин (6, 6) та музей дитячих ігор (7, 71), а 1899 року навіть видав статтю "О подвижних сельских музеях" (8), в якій виклав свої засадничі погляди на організацію пересувних сільських музеїв, їхню аудиторію, принципи роботи, відбір експонованого матеріалу і взагалі на доцільність існування музеїв такого профілю.

Етнографічний музей ХІФТ був для Миколи Федоровича можливістю зібрати та продемонструвати усе, чим він займався впродовж довгих років як закоханий у справу етнограф-науковець. Він був директором цієї музейної установи 14 років.

На 1918 рік у музеї було три відділи: український, російський та кримсько-котатарський. Фондові збірки склалися з кількох колекцій: житло та господарські споруди; домашнє начиння, посуд, предмети освітлення та інші господарські речі; манекени; одяг; землеробство; бджільництво; рибальство

снасті; вироби з дерева, бондарство; гончарні вироби; вибійка; ткацтво, коцарство та шерстобитство; ковальство, чоботарство та інші ремесла; золотарство; народне мистецтво; ритуальний відділ; народна медицина; дитячі іграшки; різні предмети (куріння, чабанські, пастки); картини художників; плани та карти; фотографії. Певний час у музеї були матеріали, що пов'язані з життям та творчістю харківського поета Я.І.Щоголіва та класика української літератури І.П.Котляревського, передані згодом до університетського музею красних мистецтв та старожитностей (9, 6).

Така класифікація була водночас програмою комплектування та систематизації музейних колекцій та своєрідним експозиційним планом, що було характерне для більшості музеїв того періоду. Дослідник регіонального музєзнавства Л.П.Велика, погоджуючись із тим, що акад. Сумцов працював у часи домінування у музейній практиці науково-системного напрямку експозиційного будівництва, вважає: "...в експозиційних моделях прогресивного діяча зберігалось головне — традиційне для української культури бачення світу і власної історії як цілісності, чого досягти без використання мистецьких засобів неможливо", "зразком для вченого слугували прамузейні форми доби українського бароко" (10, 8).

Саме завдяки незмінному директору Етнографічного музею він був не зібранням творів народного мистецтва, а дійсно етнографічною збіркою, науково підбраною за спеціально розробленими програмами, систематизованою, де комплектування велося шляхом організованих на високому науковому рівні експедицій до різних регіонів Слобожанщини, під час яких провадився не лише збір предметів, а й накопичувалася цінна етнографічна інформація у формі записів, замальовок та фотографій.

В музеї вперше у світовій практиці були зібрані колекції обрядового хлібного печива, писанок, святкових прикрас житла, народної медицини, дитячої іграшки. Навіть традиційні як на ті часи колекції були дуже цінними, ґрунтовно підібраними та описаними: так, колекція одягу складалася не лише з окремих компонентів вбрання, а й мала 29 повних комплектів костюму, а також вельми цікаві та цінні збірки українських та російських головних уборів. Виняткову цінність мав представлений ще на етнографічній виставці XII археологічного з'їзду коцарський верстат — пристрій для виготовлення довговорсових килимів — коців, якими славився край у XVIII—XIX ст. (11). Микола Федорович залучав до співпраці в музеї кращих представників тогочасної етнографії, фольклористики, етнографів-аматорів; зумів він і підібрати добре підготований та відданий справі штат музейних працівників, які гідно продовжували його традиції у Музеї Слобідської Ук-

раїни та інших музейних закладах Слобожанщини та України (12, 26).

Музей Слобідської України ім. Г.С.Сковороди був створений 1920 р і першим його директором був акад. М.Ф.Сумцов, який висловив головний принцип існування музею: "відродження і поширення національного по-
тя і свідомості" (13, 3).

МСУ був значно ширший за тематикою: Етнографічний музей Харківщини увійшов до нього як Етнографічний відділ ім. О.О.Потебні, крім того до складу музею входили Історичний відділ ім. Г.Ф.Квітки-Основ'яненка та художньо-етнографічний ім. С.І.Васильківського. Проте широкі наукові зацікавлення М.Ф.Сумцова дозволили йому створити, розумно розподілити і визначити засади експонування дуже цінних етнографічних, історичних та художніх збірок.

Попри важкі часи громадянської війни, М.Ф.Сумцов знаходив кошти для закупівель нових предметів у фондів збірки музею, для облаштування приміщень. Мрією Миколи Федоровича було видання Трудів музею та організація підготовки музейних кадрів.

З 1918 року на Слобідській Україні немає спеціалізованого етнографічного музейного закладу, хоча існують етнографічні колекції Харківському історичному музеї, Харківському художньому музеї та його філіалі — музеї "Народне мистецтво Слобожанщини", у музеї етнографії та археології Харківського державного університету, в Сумському краєзнавчому музеї та районних музеях Харківської та Сумської областей. Етнографічна збірка фондів ХІМ — найбільша, найбагатша, така, що найдовше збирається, адже ХІМ — правонаступник МСУ. В ХІМ завжди працювали люди, що цікавилися етнографією: М.Т.Дяченко, З.І.Брязкун, О.Д.Бараненко, Л.П.Велика та багато інших, які навіть у часи боротьби з націоналізмом намагалися поповнювати музейні фонди етнографічними речами, створювати етнографічні виставки та розділи постійно діючих експозицій.

Однак історичні та краєзнавчі музеї мають свою специфіку та напруженість, яка не завжди збігається з вимогами організації комплектування та експонування етнографічних колекцій.

На наш погляд, лише створення окремого етнографічного музею найліпше — музею народної архітектури та побуту просто неба, могло б покращити ситуацію та слугувати гідним пам'ятником нашому видатному землякові. Влаштування подібного музею є не тільки потрібним, а й кон-
необхідним заходом, який дозволив би і найліпше зберегти предмети

теріальної культури (особливо будівлі, якими нині ніхто не опікується і ми втрачаємо цілі пласти народної культури), і якнайкраще проекспонувати ці речі, також міг би репрезентувати наш край гостям та виховувати молоде покоління слобожан гідними колишньої слави наших попередників.

1. Скрильник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток/АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського. — К.: Наук. думка, 1989. — 304 с.; іл.
2. "Программа для собирания этнографических предметов" к выставке на предстоящем в 1902 г. в Харькове XII Археологическом съезде, Приложение к протоколу 3 заседания Комитета по устройству XII Археологического съезда в Харькове. 31 марта 1900 г.//Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда/Под ред. Е.К.Редина. — Т. I. — Харьков, 1902. — С. 29.
3. Данилевич В.Е. Этнографический музей ХИФО. — Харьков, 1911. — 8 с.
4. Редия Е.К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского Университета (1805—1905). (К истории Университета). — Харьков, 1904. — 204 с.
5. Данилевич В.Е. Музей изящных искусств и древностей при Харьковском университете (1805—1905). — Харьков, 1910. — 204 с.
6. Редия Е.К. Профессор Николай Федорович Сумцов. К 30-летней годовщине его учено-педагогической деятельности. — Харьков, 1906.
7. Сумцов Н.Ф. Первое 10-летие городского приходского училища в память А.С.Пушкина (1901—1911)//Вестник ХИФО. — Харьков, 1912. — Вып. 2. — С. 71.
8. Сумцов Н.Ф. О подвижных сельских музеях//Южный край. — Харьков. — 1899. — 10 апреля.
9. Данилевич В.Е. Этнографический музей ХИФО. — Харьков, 1911. — 8 с.
10. Велика Л.П. Художній образ музейних експозицій: традиції та сьогодення//Другі Сумцовські читання. Тези наукової конференції. 18 квітня 1996 року. — Харків, 1996. — С. 8—9.
11. Каталог выставки XII Археологического съезда в г. Харькове, этнографический отдел. — Харьков, 1902.
12. Данковська Р.С. Акад. М.Сумцов, яко діяч Музею Слобідської України імені Г.С.Сковороди//Науковий збірник Харківської науково-дослідчої катедри Історії України. — Харків, 1924. — Ч. 1. — С. 23—26.
13. Сумцов М.Ф. Слобожане. Іст.-етн. розвідка. — Харків: Союз, 1918. — 204 с.